

Esbâb-ı nüzûle ilgili olarak Cum'a Sehl, Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nde *Esbâbü'n-nüzûl ve eṣ-ṣerûhâ ff tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm* (1403/1983), Hasan Çelikkaya, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde *Din Sosyolojisi Açısından Âyetlerin İnîş Sebepleri Üzerine Bir Araştırma* (1983) ve yine aynı üniversitede A. Nedim Serinsu *Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü* (1994) adıyla birer doktora tezi hazırlamışlardır (diğer bazı eski ve yeni çalışmalar için bk. Serinsu, s. 75-89).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Tefsîr", 24/1-3; Tirmizî, "Tefsîrül-Kur'ân", 73; Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, Kahire 1379/1959, s. 3 vd.; Sâbüni, *et-Tibyân ff ulûmi'l-Kur'ân*, Mekke 1980, s. 22-29; İbn Teymiyye, *Muḳaddime ff usûli't-tefsîr*, Dimaşk 1936, s. 10; İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'ân*, Beyrut 1385/1966, VII, 211-213; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 22-34; Kâfiyeci, *et-Tefsîr ff kavâ'idü 'ilmi't-tefsîr* (trc. ve nşr. İsmail Cerrahoğlu), Ankara 1974, s. 24-26; Süyûtî, *Lübâbü'n-nuḳûl ff esbâbi'n-nüzûl*, Dimaşk, ts., s. 3 vd.; a.m.f., *el-İtkân* (Beyrut), I, 61-73; Taşköprizâde, *Mezûâtü'l-ulûm*, II, 23-25; Keşfü'z-zunûn, I, 76; Şah Velîyyulah ed-Dihlevî, *el-Fevzül-kebrî ff usûli't-tefsîr*, Beyrut 1407/1987, s. 61-82; Cemâleddin el-Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl* (nşr. M. Fuâd Abdülbâkî), Beyrut 1398/1978, I, 22-32; Mecîsî, *Biḥârü'l-envâr*, Beyrut 1403/1983, XXXV, 183-436; XXXVI, 1-192; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, Ankara 1976, s. 115-121; M. Saîd Ramazan el-Bütî, *Min Revâ'i'l-Kur'ân*, Dimaşk 1397/1977, s. 42-47; Subhî es-Sâlih, *Mebâhiş ff ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1981, s. 119-130; Ali Şevâh İshâk, *Mu'cemü muşannefâtü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Riyad 1403/1983, I, 125-139; Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Kerîm ve Kur'an İlimlerine Giriş*, İstanbul 1983, s. 90-94; Âgâ Büzürg-i Tah-rânî, *ez-Zer'â ilâ teşâñifi's-Şif'a*, Beyrut 1403/1983, II, 12; A'yânü't-ta'vîr, I, 128; İbn Aşûr, *Tefsîrül-taḥrîr ve't-tenvîr*, Tunus 1984, I, 46-50; Muhsin Demirci, *Esbâbü'n-nüzûl ve Esbâbü'n-nüzûl'a Dair Müstakîl Eserler* (yüksek lisans tezi, 1984), MÜ İlahiyat Fakültesi; Hâlid Abdurrahman, *Uşûlü't-tefsîr ve kavâ'idüh*, Dimaşk 1406/1986, s. 99-106; Abdülfettâh el-Kâdî, *Sahabe ve Mufessirlere Göre Esbâb-ı Nüzûl* (trc. Salih Akdemir), Ankara 1986; Mennâ' el-Kattân, *Mebâhiş ff ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1407/1986, s. 75-96; M. Abdülhamîd ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, Kahire, ts. (el-Câmî'atü'l-Ezheriyye), I, 99-130; Ahmed Nedim Serinsu, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, İstanbul 1994; Abdullah Aydemir, "Esbâbü'n-nüzûl", *Diyanet Dergisi*, XI/1, Ankara 1972, s. 28-36; M. Rızâ el-Hüseyinî, "Esbâbü'n-nüzûl'l-Kur'ân", *Türâşünâ*, I/4, Kum 1406, s. 19-67; İshâk Yazıcı, "Nüzûl Sebeplerini Bilmenin Kur'ân Tefsirindeki Önemi", *Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, Samsun 1987, s. 117-128; A. Rippin, "The Function of Esbâb al-Nüzûl in Qur'anic Exegesis", *BSOAS*, LI/1 (1988), s. 1-20.

MUHSİN DEMİRCİ

ESBÂBÜ VÜRÛDÜ'L-HADİS

(أسباب ورود الحديث)

Hadis ilminin
hadislerin ne maksatla söylendiğini
araştıran dalı.

"Esbâbü'l-hadîs, vürûdü'l-hadîs" şeklinde de kullanılan bu tabir hadislerin belli bir sebep, bir vesile veya bir durum dolayısıyla söylenmiş olmasını ifade etmektedir. Esbâb-ı nüzûl âyetlerin nüzûl sebepleri, nüzûl zamanı ve mekânıyla ilgili hususlardan bahsettiği gibi esbâbü vürûdü'l-hadîs de hadislerin söyleniş sebepleri, söylendiği zaman ve mekânla ilgili hususlardan söz eder. Bu ilim umumi hükümlerin tahsis edilebilmesi, mânası mutlak olan hükümlerin sınırlandırılması, mücmel ve müşkil hükümlerin açıklanması, nâsih ve mensuh olanların bilinmesi, bir hükmün asıl sebebinin beyan edilmesi, kısaca hadislerin daha iyi anlaşılabilmesi için büyük önem taşımaktadır. Müteahhir dönem âlimleri bunu bir metodoloji konusu olarak ele alıp değerlendirmişlerdir.

Hadislerin pek çoğunun ne maksatla söylendiği bilinmemekteyse de bazıların vürûd sebebi bellidir. Hz. Peygamber'in, "Hangi günah daha büyüktür?"; "Hangi amel daha faziletlidir?"; "Cenete girmeye vesile olacak amel hangisidir?" gibi sorulara verdiği cevaplarla, açık denizlerde suya ihtiyaç duyan avcılarının deniz suyunu temizlikte kullanıp kullanamayacaklarına dair soruya denizin suyunun temiz, ölüsünün helâl olduğunu söylemesi buna örnek teşkil eder. Vürûd sebebi bazan bir âyetin nüzûlü de olabilmektedir. Nitekim En'âm sûresinin 82. âyeti nâzil olduğu zaman bu âyetteki "zulüm" kelimesini sahâbîler "haksızlık" şeklinde anladıkları için üzül-müşler, fakat Resûl-i Ekrem buradaki zulmün "şirk" anlamına geldiğini belirterek konuya açıklık getirmiştir.

Hadis kitaplarında hadislerin metniyle birlikte rivayet edilen vürûd sebepleri, ilk zamanlarda bazı hadislerin bütün rivayetlerinde mevcut değildi. Meselâ *Şaḫîh-i Buḫârî*'nin ilk hadisi olan, "Ameller niyetlere göre değer kazanır" meâlindeki rivayetin bir vürûd sebebi bulunduğu halde orada zikredilmemiştir. Hadisin başka rivayetlerinde ise, Mekke'de yaşayan ve hicret emri üzerine Medine'ye gitmek isteyen Ümmü Kays ile

adı bilinmeyen bir sahâbînin evlenmek istediği, Ümmü Kays'ın onun bu isteğini Medine'ye hicret etmesi şartıyla kabul ettiği, sahâbînin de onunla evlenmek maksadıyla hicret ettiği belirtilmekte, bu arada diğer sahâbîlerin bu kişiye "Muhâcirü Ümmi Kays" lakabını verdiği öğrenilmektedir. Bir hadisi rivayet eden muhtelif sahâbîlerden bazılarının daha sonraki dönemlerde vürûd sebebinin de zikretmeye ihtiyaç duyması hadisin ne maksatla söylendiğinin bilinmesine imkân sağlamıştır.

Hadislerin bir kısmı belli bir sebebe bağlı olarak söylenmekle beraber bütün hadislerin vürûdunda bir sebep aranmasına gerek yoktur. Zira bazı hadisler Resûl-i Ekrem'in yaptığı sohbetler ve verdiği öğütler sırasında ortaya çıkmıştır.

Esbâbü vürûdü'l-hadîs diğer hadis ilimleriyle aynı ölçüde gelişmediği için bu dalda pek az eser kaleme alınmıştır. Bu sahada ilk derli toplu eseri Ebû Hafs Ömer b. İbrâhim el-Ukberî'nin (ö. 387/997) yazdığı kaydedilmekteyse de (İbn Hacer, *Nüzhetü'n-naẓar* [nşr. Nüreddin İtr], nâşirin notu, s. 145; İbn Hamza el-Hüseyinî, *el-Beyân ve't-ta'rif* [nşr. Seyfeddin el-Kâtib], nâşirin mukaddimesi, s. 1-2) kitabın günümüze gelip geldiği bilinmemektedir. Bu ilme dair belli başlı eserler şunlardır: 1. Süyûtî, *Esbâbü vürûdü'l-hadîs*, *el-Lüma' ff esbâbi'l-hadîs* adıyla da bilinen eser, çeşitli kaynaklardan derlenen ve fıkıh bablarına göre sıralanan doksan sekiz hadisin farklı rivayetleriyle birlikte vürûd sebeplerini ihtiva etmektedir. Yahyâ b. İsmâil Ahmed tarafından yayımlanan (Beyrut 1404/1984; Kahire 1409/1988) kitap üzerinde Seyyid Ömer Mürîb (Câmiatü'l-Ezher) ve Abdülazîz Saîd et-Tühâyî (Câmiatü Melik Abdülazîz) yüksek lisans çalışması yapmışlardır. 2. İbn Hamza el-Hüseyinî, *el-Beyân ve't-ta'rif ff esbâbi vürûdü'l-hadîs* [nşr. Seyfeddin el-Kâtib, I-II, Beyrut 1401/1981).

Ramazan Ayvallı, *Esbâbü vürûdü'l-hadîs ve Bunun İslâm Teşriindeki Yeri ve Önemi* adlı bir doktora tezi hazırlamıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü's-Salâh, *‘Ulâmü'l-hadîs* (nşr. Bintü's-Şâti'), Kahire, ts. (Dârü'l-Maârif), s. 698-713; İbn Dakikü'l-İd, *İhkâmü'l-aḥkâm* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), Kahire 1374/1955, nâşirin mukaddimesi, I, 12; İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar ft tauzîhi Nuḥbetü'l-fiker* (nşr. Nüreddin İtr), Dımaşk 1413/1992, s. 144-145; Süyûtî, *Esbâbü vürüdi'l-hadîs* (nşr. Yahyâ İsmâil Ahmed), Beyrut 1404/1984, nâşirin mukaddimesi, s. 5-29; a.mlf., *Elfiyye ft ‘ilmi'l-hadîs* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), Kahire 1988, s. 182-184; a.mlf., *Tedribü'r-râvî*, s. 273; İbn Hamza el-Hüseyinî, *el-Beyân ve't-ta'rîf ft esbâbi vürüdi'l-hadîs'i-ş-şerîf* (nşr. Seyfeddin el-Kâtib), Beyrut 1401/1981, nâşirin mukaddimesi, s. 1-2; Abdullah b. Hüseyin Hâtr el-Adevî, *Hâşiyetü Lakṭi'd-dürer*, Kahire 1904, s. 155; M. Tayyib Okîç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, İstanbul 1959, s. 22; Ramazan Ayvalli, *Esbâbü vürüdi'l-hadîs ve Bunun İslâm Teşvîrindeki Yeri ve Önemi* (doktora tezi, 1979), AÜ İlahiyat Fakültesi; Abdullah Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul 1987, s. 53-54; Talât Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 116-117.

RAMAZAN AYVALLI

ESBÂT

(الأسباط)

Hz. Ya'küb'un on iki oğluna ve onların soyundan gelenlerin oluşturduğu on iki kabileye verilen ad.

Esbât sıbt kelimesinin çoğuludur. İbrânîce'si şebet olan sıbt "oğul, torun" anlamına geldiği gibi "kabile" mânasına da gelir. Yahudiler için kullanılan sıbt-esbât Araplar'daki kabileye tekabül etmektedir (*Lisânü'l-‘Arab*, "sbṭ" md.). Kur'ân-ı Kerim'deki esbât kelimesi, Hz. Ya'küb'un on iki oğlu ile onların soyunun oluşturduğu on iki kabileyi ifade eder (el-A'râf 7/160). Hz. Ya'küb'un lakabı İsrâil olduğu için (Âl-i İmrân 3/93; Meryem 19/58) onun çocuklarına Benî İsrâil de denilmektedir (el-Bakara 2/40, 47 vb.). Kur'an'da beş defa geçen esbât kelimesi bir yerde İsrâiloğulları'nın on iki kabileye ayrılmasıyla ilgili olarak kullanılmakta (el-A'râf 7/160), dört yerde de Hz. Ya'küb'dan hemen sonra ve onun çocukları tarafından oluşturulan kabileleri ifade etmektedir (el-Bakara 2/136, 140; Âl-i İmrân 3/84; en-Nisâ 4/163).

Kur'an'da Hz. Ya'küb'un çocukları arasında sadece, kendi adına bir süre bulunan Yûsuf zikredilmekte olup diğerlerinden topluca "Yûsuf'un kardeşleri" (Yûsuf 12/7, 58) diye söz edilir. Ya'küb'un hanımları ve çocuklarıyla ilgili ayrıntılı bilgi Tevrat'ta bulunmaktadır. Buna göre

re Hz. Ya'küb'un, eşi Lea'dan Ruben, Simeon, Levi, Yuda, İssakar ve Zebulon; Rahel'in câriyesi Bilha'dan Dan ve Nef-tali; Lea'nın câriyesi Zilpa'dan Gad ve Aşer; Rahel'den de Yûsuf ve Benyamin olmak üzere on iki oğlu dünyaya gelmiştir (Tekvîn, 29/32-35; 30/5-8, 10-13, 18-20, 22-24; 35/16-88). Bunlardan her birinin soyundan gelenler onun adını taşıyan on iki kabileyi oluşturmuştur. Bu kabileler Tekvîn 49'da şu şekilde belirtilmektedir: Ruben, Simeon, Levi, Yahuda, Zebulon, İssakar, Dan, Gad, Aşer, Neftali, Yûsuf, Benyamin.

Hz. Ya'küb zamanında Levi müstakil bir sıbt kabul ediliyordu. Ancak Levi ve soyu Tanrı tarafından ruhbanlıkla görevlendirildiği için on ikilerin dışında bırakılmıştır. Diğer taraftan Hz. Yûsuf'un çocukları Efraim ve Manasse Hz. Ya'küb tarafından kendi çocukları kabul edilmiş, daha önceleri babaları Yûsuf'un sıbtından sayıldıkları halde artık iki ayrı sıbtın reisi olarak yerlerini almışlardır. Böylece Levi dışarıda bırakıldığı halde Yûsuf'un yerine iki oğlu iki ayrı sıbt kabul edildiğinden sayı yine on iki olarak kalmıştır.

Önce Hz. Yûsuf'un, ardından da Hz. Ya'küb ve on bir oğlunun Mısır'a gidişleri neticesinde uzun bir süre burada yaşayan İsrâiloğulları Hz. Mûsâ önderliğinde Mısır'dan çıkmış ve kırk yıl Sînâ çölünde yaşamışlardır. Daha sonra Yeşu'nun başkanlığında arz-ı mev'ûda giren on iki kabileye burası taksim edilmiştir (Yeşu, 13-17, 21-22). İsrâiloğulları'nın kabileler halindeki teşkilâtı, hâkimlerle krallığın kurulması dönemlerinde de varlığını sürdürmüştür. Hz. Süleyman'ın vefatından sonra ülkenin yönetimi ve kral seçimi hususunda Yahuda sıbtıyla diğerleri ihtilâfa düşmüşler, ülkenin ikiye bölünmesi sonucunda Yahuda ve Benyamin sıbtının bir bölümü güneydeki Yahuda Krallığı'nı, diğer on kabile de kuzeydeki İsrâil Krallığı'nı oluşturmuştur. Bu iki krallığın yıkılmasıyla birlikte artık kabile sistemi de sarsılmıştır.

On iki kabileye ayrılma sadece İsrâiloğulları için değil diğer bazı milletler için de söz konusudur. Tevrat'ta Edomîler'in on iki kabile oluşturdukları belirtildiği gibi (Tekvîn, 36/15-20) Hz. İsmâil'in on iki oğlunun on iki kabilenin beyi olduğu da kaydedilir (Tekvîn, 17/20; 25/12-16).

Kur'ân-ı Kerim İbrâhim, İsmâil, İshak ve Ya'küb'un yanında esbâta da ilâhî vahiy indirildiğini bildirmektedir (el-Bakara 2/136; Âl-i İmrân 3/84; en-Nisâ 4/

163). Müfessirler, söz konusu âyetlerdeki esbâti Hz. Ya'küb'un soyundan gelen peygamberler olarak açıklamaktadırlar. Diğer taraftan, "Yoksa siz İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya'küb ve esbâtın yahudi yahut hıristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz? De ki: Siz mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı?" (el-Bakara 2/140) meâlindeki âyette onların bugünkü mânada yahudi veya hıristiyan olmadıkları, bozulmamış hak dine tâbi oldukları vurgulanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-‘Arab, "sbṭ" md.; Taberî, *Câmî‘u'l-beyân* (Şâkir), III, 109, 111-113; J. Horovitz, *Koranische Untersuchungen*, Berlin 1926, s. 90; A. Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'ân*, Kahire 1938, s. 57-58; "Tribu", *DB*, V/2, s. 2309; C. U. Wolf, "Tribe", *IDB*, IV, 698-701; K. Elliger, "Tribes, Territories of", *a.e.*, IV, 701-710; B. Oded — H. Freedman, "Tribes, The Twelve", *EJd.*, XV, 1381-1386.

M. SÜREYYA ŞAHİN

ESED (Benî Esed)

(بنو أسد)

Adnâniler'e mensup bir Arap kabilesi.

Kabileye adını veren Esed'in nesebi Esed b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyâs b. Mudar b. Nizâr şeklinde Hz. İbrâhim'e kadar uzanmaktadır. Huzeyme'nin diğer oğulları Kinâne ve Hûn'un soyundan da kardeş kabileler türemiştir. Esed'in soyu Dûdân, Sa'b, Hulme, Kâhil ve Amr adlı beş oğlundan çeşitli kollara ayrılarak çoğalmıştır. Bunların en güçlü olanı Dûdân'ın neslidir. Ana yurdu Kuzey Arabistan olan kabile daha sonra Medine'den Fırat'a kadar uzanan çok geniş bir alana yayılmıştır. Ancak nüfuz ve kuvvetleri topraklarının genişliği nisbetinde önemli değildir. Nitekim Yemen'den göç eden Tay kabilesi bunlara saldırarak bir kısım topraklarını ellerinden almıştır. Toprakları vadi ve su kaynakları bakımından zengin olan Esedîler'in Kusâs dağında demir madeni de bulunmakta ve Kusâsî denilen kılıçlar adını buradan almaktadır. Hâlik b. Amr b. Esed Araplar arasında demircilik mesleğini öğrenen ilk kişi kabul edildiği için Benî Esed'e "kuyûn" (demirciler) lakabı verilmiştir. Bu topraklarda Abs, Yerbü', Kinâne, Tay, Dabbe, Rebîa b. Mâlik, Süleym, Fezâre gibi kabilelerle komşu olan Esedîler'e Afrika'da Kayrevan'ın batısındaki Satîf civarında da rastlanmaktadır.